

Корольова Н. О.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ГЕНДЕРНА МАРКОВАНІСТЬ МЕТАФОРИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ «A GAME OF THRONES», «DIE HERREN VON WINTERFELL» ТА «DAS ERBE VON WINTERFELL»)

Анотація. У статті розглядаються гендерно зумовлені особливості використання метафори для характеристики персонажів романів «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell». Актуальність статті зумовлена досить фрагментарним дослідженням гендерного аспекту мови у світлих стилістиці. У контексті дослідження художнього твору гендерно марковані метафори є важливим способом вербалізації та актуалізації рис характеру, особливостей поведінки, властивих жінкам і чоловікам як його персонажам.

Ключові слова: гендер, гендерна метафора, гендерні стереотипи, гендерно детерміновані відмінності, гендерна семантика.

Постановка проблеми. Для останніх десятиліть ХХ століття є характерним становлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень у лінгвістиці, що пов'язано зі зміною наукової парадигми в гуманітарних науках. Новий підхід передбачав також і застосування нової термінології, яка б була більш відповідною методичним орієнтирам учених, що і стало причиною введення в науковий дискурс терміну *гендер*, який віддзеркалював конвенціональність та інституційність поняття *стать*. Такий підхід стимулював дослідження лінгвістичних механізмів прояву гендеру в мові та комунікації [11, с. 154–161].

На сьогоднішній день все ще не сформульовано єдиного визначення поняття *гендер*, яке б могло універсально використовуватись у всіх галузях науки. А. Кіріліна, наприклад, характеризує *гендер* як «соціокультурний конструкт, пов'язаний із приписуванням індивіду певних якостей і норм поведінки на основі його біологічної статі» [5, с. 7–32].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби гендерних досліджень у мовознавстві датують 70–80-ми роками ХХ століття. Основоположною працею цього напрямку стало дослідження Р. Лакоффа, в якому автор стверджувала антропоцентричний порядок мови та певну дефіцитність образу жінки в мовній картині світу. На сьогоднішній день методологічне і теоретичне підґрунтя гендерної лінгвістики формується в працях А.П. Мартинюк, О.І. Горошко, Р.К. Потапової, А.В. Кіріліної [1, с. 3–9]. Українські мовознавці приділяють увагу дослідженням гендеру в межах лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, концептології, етнолінгвістики, дискурсології, комунікативної лінгвістики. Вітчизняне та російське мовознавство репрезентоване культурологічними розвідками гендерного концептуального змісту на матеріалі лексики (О.Л. Бессонова, О.С. Бондаренко, О.В. Дудолодова, М.С. Колеснікова, О.С. Волинчик), фразеології (І.В. Зикова, Д.Ч. Малішевська),

паремій (Ю.В. Абрамова, А.В. Кириліна), соціолінгвістичними дослідженнями (Є.М. Бакушева, Н.Ф. Верхоланцева, О.Д. Петренко), розвідками мовленнєвої поведінки статей (Н.Д. Борисенко, О.Л. Козачишина), психолінгвістичними роботами (О.І. Горошко, С.К. Табурова, А.М. Холод) [9, с. 166–169].

Метою статті є розгляд теоретичних засад гендерної проблематики в сучасній лінгвістиці та дослідження гендерно зумовлених особливостей використання метафори для характеристики особливостей жіночих та чоловічих персонажів романів, а також зіставлення метафоричних найменувань жінки та чоловіка у мові оригіналу та в перекладі.

У мові гендерні стереотипи відображаються на лексичному, фразеологічному, синтаксичному рівнях, у тому числі в системі гендерно маркованих метафор, під якими в гендерній лінгвістиці розуміють перенесення не тільки фізичних, а й усієї сукупності духовних якостей і властивостей, об'єднаних словами *жіночість* і *мужність*, на предмети, які зі статтю не пов'язані [10].

Вслід за З.І. Резановою в якості гендерно маркованих метафор ми розглядаємо також метафоричні іменування чоловіків і жінок, які виступають як засіб маркування *типово чоловічих* і *типово жіночих* рис на основі уподібнення явищ різних понятійних рядів [8, с. 47–58].

Об'єктом нашого дослідження є гендерно марковані метафори, предметом – типи представлення метафоричних найменувань жінки та чоловіка у тексті романів «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell» (першого роману циклу «Пісня льоду і полум'я» Дж. Мартіна та його перекладу на німецьку мову). Матеріал дослідження – всі метафоричні найменування особи, актуалізовані в текстах романів.

Виклад основного матеріалу. У контексті дослідження художнього твору ми розглядаємо гендерно марковані метафори як такі, що присвячені характеристиці та актуалізації певних рис, властивих жінкам та чоловікам як його персонажам.

Зіставлення метафоричних найменувань жінки та чоловіка у мові оригіналу та в перекладі дозволило встановити, що в німецькому варіанті збережено внутрішню форму метафор як образної ознаки метафоричного найменування особи. Крім того, було виявлено подібність семантики номінацій об'єктів зіставлення в обох мовах, тобто прослідковується не лише образна, але й змістова подібність метафоричних найменувань жінки та чоловіка. Це пояснюється тим, що вибір певного образу базується не тільки на суб'єктивній інтенції автора метафори, але й на його світобаченні та системі стереотипних образів та еталонів, що є складниками його картини світу. Відсутність чи наявність спільного для тих чи інших мов образу зумовле-

на впливом позамовної дійсності, яка через етнічну свідомість впливає на мову і моделює способи інтерпретації дійсності та формує певні параметри характеристики світу. Ймовірно, що спільний германо-скандинавський міфологічний простір зумовив формування однакових для обох мов образів, які характеризують чоловіків та жінок у межах досліджуваних творів.

У романах «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell» було виокремлено 80 гендерно маркованих метафор, серед яких 25 присвячено жінкам, а 55 – чоловікам. У романі «A Game of Thrones» було виокремлено 79 гендерно маркованих метафор, серед яких 25 присвячено жінкам, а 54 – чоловікам. Зазначена відмінність пояснюється використанням у німецькому перекладі творів метафори для характеристики чоловічого персонажу, яка не застосовується в оригіналі. Йдеться про зіставлення чоловіка з міфічним предметом – Рогом достатку (*das Füllhorn*), тоді як в оригіналі таке метафоричне зіставлення відсутнє.

Критеріями відбору досліджуваного матеріалу послужили (слідом за Т.М. Беловою) 1) формально – семантична ознака, тобто наявність у гендерної метафори експліцитно чи імпліцитно вираженої гендерної семантики та 2) лексико-семантична ознака [2].

Використані в тексті творів для характеристики чоловіка або жінки гендерно марковані метафори, які були виокремлені згідно з формально-семантичною ознакою, були поділені на 4 групи: позитивні характеристики чоловіків/жінок, негативні характеристики чоловіків/жінок, зовнішність чоловіків/жінок, діяльність та поведінка чоловіків/жінок.

Кількісно дані групи співвідносяться таким чином:

Метафори, що характеризують чоловіків

Позитивні характеристики чоловіків: 2; *Негативні характеристики чоловіків:* 15; *Зовнішність чоловіків:* 17; *Діяльність та поведінка чоловіків:* 20.

Метафори, що характеризують жінок

Позитивні характеристики жінок: 3; *Негативні характеристики жінок:* 4; *Зовнішність жінок:* 2; *Діяльність та поведінка жінок:* 16.

Як бачимо, найбільша кількість гендерно маркованих метафор у тексті романів присвячена опису діяльності та поведінки чоловіків та жінок. Діяльність реалізується в різноманітних сферах та контекстах твору.

Для прикладу, щоб описати працю жінки як шпигунки, автор порівнює її із пташкою (*the bird / der Vogel*), вказуючи таким чином на необхідні для успішної самореалізації в цій сфері риси: швидкість, оперативність, здатність чітко та ясно транслювати інформацію. Зазначимо, що в реальності досліджуваних творів саме пташки, ворони служать найбільш швидким та доступним способом комунікації та зв'язку на далеких відстанях:

He has informants everywhere. His little birds, he calls them. One of his little birds heard about your visit [15, p. 213]. / *Er hat seine Informationen überall. Seine kleinen Vögel nennt er sie. Und seine kleinen Vögel haben von Eurem Besuch erfahren* [13, S. 168].

Жінка як воїн не є типовим персонажем романів циклу «Пісня льоду і полум'я» Джорджа Мартіна. Для досягнення своїх цілей героїні використовують переважно хитрість, владу, секс, а не фізичну силу. У перших двох романах нами було виявлено лише декілька жінок-воїнів, леді, і для опису їхньої активної участі у військовій діяльності та не останньої позиції в армії Роба Старка автор робить зіставлення зі снарком

(*the snark / der Snark*), міфічною істотою, якою лякають дітей у Всесвіті «Пісні льоду та полум'я», доповнюючи цю характеристику епітетами *вперта, нетерпляча, свавільна (stubborn, short-tempered, willful / halsstarrig, ungeduldig und eigensinnig)*:

“Like as not, my sister is marching in your brother’s host, her and those daughters of hers, dressed in men’s mail. Maegre is a hoary old snark, stubborn, short-tempered, and willful” [15, p. 953]. / *„Ob es mir gefällt oder nicht: meine Schwester marschiert in der Armee deines Bruders, sie und ihre Töchter, in Männerrüstungen. Maegen ist ein grauer, alter Snark, halsstarrig, ungeduldig und eigensinnig“* [14, S. 340].

Абсолютно негативних характеристик жінки в тексті небагато, і зіставлення відбувається переважно з тваринами (*die Kuh / the cow / корова*):

“You fret too much. Lisa Arryn is a frightened cow.” “That frightened cow shared Jon Arryn’s bed.” [15, p. 106] / *„Du machst dir zu viel Sorgen. Lisa Arryn ist eine schreckhafte Kuh.“ „Diese schreckhafte Kuh hat mit Jon Arryn das Bett geteilt“* [13, S. 82].

Ще менше у тексті творів бачимо характеристик жінки, які б можна було оцінити як абсолютно позитивні, зазначимо при цьому, що одна з метафор виокремлена нами у зверненні батька до доньки, яку він дуже давно не бачив, а інша містить меркантильно-корисливу інтенцію в контексті свого використання – прагнення вдало видати заміж сестру, одну з головних персонажів циклу Дейенеріс Таргаріен:

“She is a vision, Your Grace, a vision,” he told her brother. “Drogo will be enraptured” [15, p. 46]. / *„Sie ist ein Traum. Euer Gnaden, ein Traum“, – erklärte er ihrem Bruder. „Drogo wird entzückt sein“* [13, S. 33].

His eyes opened to the sound of Edmure’s voice. “Little cat,” he murmured in a voice thin and wispy and wracked by pain. “My little cat” [15, p. 960]. / *Beim Klang von Edmurs Stimme schlug er die Augen auf. „Kleines Kätzchen“, murmelte er mit einer Stimme, die dünn war und von Schmerz gebrochen. „Mein kleines Kätzchen“* [14, S. 345].

У першому запропонованому прикладі жінка виступає уособленням мрії (*the vision / der Traum*), тобто всього того, що могло би привабити в ній чоловіка, а в даному випадку – потенційного нареченого, могутнього вождя Дрого, матримоніальний союз з яким носить абсолютно практичний інтерес – військо та влада. У другому випадку бачимо, що батько називає доньку *маленьким кошенятком (my little cat / mein kleines Kätzchen)*, істотою милою, лагідною та водночас беззахисною, описуючи її, таким чином, як цілком позитивне створіння.

Негативна характеристика чоловіка у тексті перших двох романів циклу часто відбувається через зіставлення з представницями жіночої статі у різноманітних контекстах. Таким чином, бачимо, що наявність чи відсутність тих чи інших рис характеру, недоліків або ж, навпаки, привабливих елементів зовнішності екстраполюються на жінок як автоматично їм властиві. Наприклад, один із персонажів творів, Сем Тарлі, проявив себе як не надто вмілий воїн, боягуз, при цьому юнак страждає на надмірну вагу, що описується автором через зіставлення із самкою свині, свиноматкою (*Lady Piggy / die Schweinedame*) та привселюдним приниженням:

“Three of you ought to be sufficient to make Lady Piggy squeal. All you need do is get past the Bastard.” [15, p. 322] / *„Drei von Euch sollten genügen, die kleine Schweinedame zum Quiaken zu bringen. Ihr müsst nur den Bastard überwinden“* [13, S. 254].

Серед гендерно маркованих метафор, націлених на опис чоловіка, переважна більшість також ґрунтується на зіставленні з тваринами, містячи вказівку на наявність у персонажів певних, яскраво виражених рис зовнішності. Так, наприклад, персонаж із великими вухами був названий летючою мишею (*a bat / die Fledermaus*):

Grenn scowled. „You're uglier than me. At least I don't have ears like a bat [15, p. 323]. / Grenn zog ein finsteres Gesicht. „Du bist hässlicher als ich. Wenigstens wegen Ohren. Du bist eine Fledermaus [13, S. 255].

Діяльність чоловіка в різних сферах життя та його поведінка в певних ситуаціях зображена автором через зіставлення з тваринами, комахами, міфічними істотами. Так, наприклад, доблесть та мужність Роберта Баратеона, одного з важливих персонажів твору, на полі бою описується за допомогою його порівняння з демоном (*the demon / der Dämon*), підкреслюючи безпощадність та смертоносність останнього:

The king was a great disappointment to Jon. His father had told him often: the peerless Robert Baratheon, demon of the Trident, the fiercest warrior of the realm, a giant among princes [15, p. 67]. / Der König war eine große Enttäuschung. So oft hatte sein Vater von ihm gesprochen: der unvergleichliche Robert Baratheon, Dämon von Trident, der wildeste Krieger des Reiches, ein Riese unter Prinzen [13, S. 50].

Під час розподілу гендерно маркованих метафор згідно з лексико-семантичною ознакою було виділено такі групи об'єктів, з якими зіставляється чоловік у тексті романів: *тварини (пташки, плазуни, комахи), міфічні істоти, абстрактні поняття, артефакти, частини тіла, матеріал, частина природи, чоловік як представник жіночої статі*. У романах «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell» було виділено ще одну групу зіставлення чоловічих персонажів – *міфічний предмет*, що відсутнє в романі «A Game of Thrones».

Кількісно ці групи наповнені таким чином:

Тварини: 31; Міфічні істоти: 5; Абстрактні поняття: 1; Артефакти: 5; Частини тіла: 2; Матеріал: 1; Частина природи: 6; Чоловік як представник жіночої статі: 3; Міфічний предмет: 1.

Якщо розглядати тварин як об'єкт зіставлення в тексті романів, то слід зазначити, що чоловіки порівнюються із *собакою (the dog / der Hund), ослом (the ass / der Esel), пантерою (the panther / der Panther), вовком (the wolf / der Wolf), ведмедем (the bear / der Bär), туром (the aurochs / der Aurochs), мавпою (the monkey / der Affe), левом (the lion / der Löwe), білкою (the squirrel / das Eichhörnchen), биком (the bull / der Bulle), щуром (the rat / die Ratte), кротом (the mole / der Maulwurf), оленем (the deer / der Hirsch), жеребцем (the stallion / der Hengst), їжаком (the hedgehog / der Igel), павуком (the spider / die Spinne), жабою (the frog / der Frosch)*.

Для прикладу, членів королівської гвардії, які зі страху за власне життя та благополуччя та щоб уникнути будь-яких підозр і залишитись у виїзді на стороні майбутнього переможця, поспішили покинути приміщення в неоднозначній ситуації, автор порівнює із зайцями (*the hares / Hasen*) та щурами (*the rats / Ratten*):

From his vantage point atop of throne, he could see men slipping out the door at the far end of the hall. Hares going to ground, he supposed ... or rats off to nibble the queen's cheese [15, p. 573]. / Von seinem Aussichtspunkt auf dem Thron konnte er sehen, dass

Männer aus der Tür auf der anderen Seite des Saales schlichen. Hasen, die in ihren Löchern verschwanden, so kamen sie ihm vor... oder Ratten, die am Käse der Königin nagen wollten [14, S. 38].

Чоловік як міфічна істота порівнюється в текстах романів із *велетнем (the giant / der Riese), гномом (the dwarf / der Gnom), дияволом (the devil / der Teufel), демоном (the demon / der Dämon), драконом (the dragon / der Drache)*.

Наприклад, велетнем (*the giant / der Riese*) називають Тіріона Ланністера, карлика, вказуючи на видатні розумові здібності цього персонажу та його вміння мислити стратегічно і далекоглядно:

He spoke softly, yet the high officers of the Night's Watch all fell quiet, the better to hear what the ancient had to say. „I think he is a giant come among us, here at the end of the world [15, p. 254–255]. / Er sprach leise, und die hohen Offiziere der Nachtwache schwiegen, um besser zu hören, was der Greis zu sagen hatte. „Ich denke, er ist ein Riese unter uns, hier am Ende der Welt [13, S. 200].

25 гендерно маркованих метафор, які характеризують жінок, були згруповані згідно з лексико-семантичною ознакою таким чином: *тварини (також пташки), міфічні істоти, абстрактні поняття, частини тіла, сторона світу, матеріал*.

Виокремлені групи співвідносяться так:

Тварини: 15; Міфічні істоти: 6; Абстрактні поняття: 1; Частини тіла: 1; Сторона світу: 1; Матеріал: 1.

Кількісно найбільшою є група гендерно маркованих метафор, які характеризують жінку через зіставлення з твариною. У тексті автору ми виокремили спрямовані на жінку гендерно марковані метафори, які порівнюють її із *совою (the owl / die Eule), вовчицею (she-wolf / die Wölfin), куркою (the hen / die Henne), мишею (the mouse / die Maus), коровою (the cow / die Kuh), ласкою (the weasel / das Wiesel), самкою оленя / козулею (the doe / das Reh), кицькою (the cat / die Katze) та левицею (the lioness / die Löwin)*.

Наприклад, жінка, чия поведінка в ліжку вдовольняє одного з персонажів, останній характеризує як *ласку (the weasel / das Wiesel)*:

„Sweet Kyra,“ he said with a laugh. „She squirms like a weasel in bed, but say a word to her on the street, and blushes pink as a maid.“ [15, p. 488] / „Die süße Kyra“, sagte er lachend. „Im Bett ist sie ein Wiesel, doch sagt man auf der Straße auch nur ein Wort zu ihr, errötet sie wie eine Jungfer.“ [13, S. 386].

Відсутність видатних розумових здібностей у жінки демонструється в тексті романів через порівняння з *куркою (the hen / die Henne)*:

Old Nan had cackled like a hen when Bran told her that, and confessed that Hodor's real name was Walder [15, p. 299]. / Die Alte Nan hatte wie eine Henne gegackert, als Bran ihr das erzählte, und ihm anvertraut, dass Hodor in Wahrheit Walder hieß [13, S. 235].

Цікаво, що більшість із гендерно маркованих метафор, які зіставляють жінку з міфічною істотою, тою чи іншою мірою порівнюють жінку з драконом (*the dragon / der Drache*), стверджуючи в контексті ситуацій наявність у жіночих персонажів мужності, сили, твердості характеру:

She was khaleesi, she had a strong man and a swift horse, handmaids to serve her, warriors to keep her safe, an honored place in the dosh khaleen awaiting her when she grew old... and in her womb grew a son who would one day bestride the world. That should be enough for any woman ... but not for the dragon

[15, p. 717]. / *Sie war Khaleesi, hatte einen starken Mann, zudem ein schnelles Pferd, Frauen, die ihr dienten, Krieger, die sie schützen, einen Ehrenplatz unter den Dosh Khaleen, der im Alter auf sie wartete... und in ihrem Schoß wuchs ein Sohn, der eines Tages die Welt reiten würde. Das sollte jeder Frau genügen... doch nicht der Drache* [14, S. 151].

Висновки. Отже, спостереження за мовою романів «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell» дозволило виокремити та згрупувати гендерно марковані метафори, які характеризують чоловіків та жінок як персонажів творів, а також зіставити використання метафоричних найменувань чоловіка та жінки в мові оригіналу та в німецькомовному перекладі. Зазначимо, що у німецькомовному варіанті роману знаходимо незначні лексичні відмінності в структурі метафор, при цьому семантичне їх наповнення в обох мовах в основному збігається. На основі цього можемо припустити, що структурі гендерної метафори, спрямованій на чоловіків, властиві такі ознаки, як сила, наполегливість, жорстокість, войовничість, активна життєва позиція, безжалісність, хитрість, самовпевненість, непостійність політичних переконань. У структурі гендерно маркованої метафори, яка характеризує жінок, можемо виокремити розважливість, пристрасність, хитрість, наполегливість.

Література:

1. Андрійченко Ю.В. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Вип. 20. 2011. С. 3–9.
2. Белова Т.М. URL: <http://cheloveknauka.com/gendernaya-metaphorakak-otrazhenie-kulturnogo-kontsepta-maskulinnost-vo-frantsuzskom-yazyke#ixzz5eaMfdwL>
3. де Лауретис Т. Американский Фрейд. *Гендерные исследования*. 1998. № 1. 157 с.
4. Кирилина А.В. Гендерные исследования в лингвистических дисциплинах. *Гендер и язык*. Москва, 2005. С. 7–32.
5. Костикова И.В. Введение в гендерные исследования. Москва : Аспект Пресс, 2005. 255 с.
6. Пушкарева Н.Л. Женщина. Гендер. Культура. Москва : МЦГИ, 1999. 168 с.
7. Резанова З.И. Гендерная метафора: типология, лексикографическая интерпретация, контекстная репрезентация. *Вестник Томского государственного университета. Филология*. 2011. С. 47–58.
8. Семашко Т.М. Гендерна лінгвістика в системі сучасної мовознавчої науки. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2010. № 3. С. 166–169.

9. Словарь гендерных терминов / под ред. А.А. Денисовой. URL: <http://www.owl.ru/gender/ alphabet.htm>
10. Смит С. Постмодернизм и социальная история на западе: проблемы и перспективы. *Вопросы истории*. 1997. № 8. С. 154–161.
11. Теория метафоры. Сборник / под ред. Н.Д. Арутюновой, М.А. Журиной. Москва : Прогресс, 1990. С. 7–32.
12. George R.R. Martin. Das Lied von Eis und Feuer. Die Herren von Winterfell ; Ins Deutsch übertragen von Jörn Ingwersen. Blanvalet. München, 2010. 514 S.
13. George R.R. Martin. Das Lied von Eis und Feuer. Das Erbe von Winterfell ; Ins Deutsch übertragen von Jörn Ingwersen. Blanvalet. München, 2010. 458 S.
14. George R.R. Martin. A Game of Thrones. A Song of Ice and Fire: Book One. Bentam Books. New York, 1996. 1047 p.

Королёва Н. А. Гендерная маркированность метафоры (на материале романов «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» и «Das Erbe von Winterfell»)

Аннотация. В статье рассматриваются гендерно обусловленные особенности использования метафоры для характеристики персонажей романов «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» и «Das Erbe von Winterfell». Актуальность статьи обусловлена достаточной фрагментарным исследованием гендерного аспекта языка в свете стилистики. В контексте исследования художественного произведения гендерно маркированные метафоры являются важным способом вербализации и актуализации черт характера, особенностей поведения, присущих женщинам и мужчинам как его персонажам.

Ключевые слова: гендер, гендерная метафора, гендерные стереотипы, гендерно детерминированные различия, гендерная семантика.

Koroliiova N. Gender marked metaphor (on the material of the novels «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» and «Das Erbe von Winterfell»)

Summary. The article deals with the gender-specific aspects of using of the metaphors for the description of the characters of the novels “A Game of Thrones”, “Die Herren von Winterfell” and “Das Erbe von Winterfell”. The relevance of research is determined with rather fragmentary study of the gender aspect of language from the perspective of stylistics. In the context of the study of the fiction, gender-marked metaphors are important for verbalization and actualization of the character and behavioral traits of women and men as its characters.

Key words: gender, gender metaphor, gender stereotypes, gender determined differences, gender semantics.